

X. Hafta: Teknoloji Kültürü (Hans Oberdiek, Mary Tiles)

Genel olarak teknolojinin tarihinin alet ve makinelerin gelişiminin tarihi olduğu söylenir ve kabul de görür. Bu bağlamda, alet kullanan herhangi bir kültürün ya da tarihsel dönemin teknolojik olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Oberdiek'in kitabında bu konudaki ikilikle karşılaşıyoruz. Ellul'den de hatırladığımız üzere kimi düşünürler teknolojiyi bilimsel ve teknik gelişimle ilişkilendirmekteyken kimileri için alet kullanımı ve tekniklerinin var olması ama teorik bilimsel bilginin olmaması durumunda bile teknolojiden söz edilebilir. Kitap, bu konuda tutarlı bir modelin olmadığını buhar makinesi ve atom bombası gibi örneklerle destekleyerek vurgular. Arı bilgi ya da bilimden teknik bir aletin pratiği üretilemez. Atom bombasının komplike oluşumu bunu doğrular. Yine buhar makinesi daha sonra termodinamik yasalarının bulunmasına öncülük etmesi bakımından pratikten teoriğe giden bir durumu örnekler.

Yine bir alet ya da aygıtın yapılması ya da yaratımı onun daha sonra kolay üretimini veya yaygın olarak benimseneceğini de garantilemez. Bunu baştan öngöremeyiz diyor; Oberdiek. Bu anlamda teknoloji teriminin ilk genişletilme teşebbüsü onun teknikleri içermesidir. Önce bir alet ya da makine üretilmeli ve ardından kullanım alanına sokulmalıdır. Dolayısıyla ilk önce bir alet ya da makinenin yapılması bireyseldir. Ancak daha sonra makinelerin alanının genişlemesiyle onlara ilişkin teknikler de gelişmeye başlamıştır. Mesela buhar makinesi kültürel bir olgu olarak gelişir. Temel aygıtlar, kullanım teknikleriyle birleşerek daha gelişkin bir hal alırlar böylece. İlk buhar makineleri maden ocağından suyu pompalamak için yapılıyor ve devasa makineler. Gittikçe farklı alanlarda mesela bir lokomotif hareketi geçirmek için kullanılmaya başladığında daha kaliteli, daha minimal, daha teknik makinelere ihtiyaç duyulur. Bu da mühendisliği gereksinir. Buhar teknolojisinin gelişimi ve kullanımı farklı endüstriyel ve iktisadi gelişmeleri gerektirmiş ve hem endüstride hem de toplumsal alanda çeşitli örgütlenmeleri dayatmıştır. Sonuç olarak bir teknoloji aletinin yerleştiği tüm yapıp etme tarzlarını teknikler olarak adlandırmaktayız.

Teknolojik aletlerin nasıl bir ortamda yapıldığı, neden gereksinim duyulduğu göreceli bir meseledir. Yolu olmayan bir yerde otomobil yapmanın ne anlamı vardır. Ya da otomobil orada kullanılacaksa yani teknolojik bir yenilik olarak o medeniyete, topluma girmişse ilk iş yol yapmak olacaktır. Bu da teknolojinin yaşam tarzlarıyla zorunlu bir ilişkiye sahip olduğu anlamına gelmektedir. Bu nedenle de işlevi için tasarlanan bir teknolojik alet ya da aygıtın

geçmişteki ve şimdi kullanım tarzlarını bilmeli dolayısıyla ona dair teknik bilgiyi edinmeliyizdir.

Kitabın bu alandaki en temel iddiası teknolojiyi felsefi ve ideolojik tanımlarından olduğu gibi bilimin uygulama alanı olarak anlaşılmasından da kurtarmak ve onu çok daha kapsamlı ve bütünlüklü olarak ele alabilmektir. Bunun için önerilen: Teknolojilerin, düşünme tarzlarını etkileyen ve aynı zamanda onlarda etkilenen bir yapma ve oluşturma etkinliği olduğunu kabul etmeliyiz. Herhangi bir teknolojiyi ele alırken onun aygıtlarını, kullanım tekniklerini, teknik ve el yeteneğinin bunların her birindeki görelî rolünü, pratik ve kuramsal bilgiyi ele almalıyız. Örneğin jeneratör ise anlaşılmaya çalışılmasına yapmamız gereken onun önemi, tarihi, karmaşık desteklenme sistemi, toplumsal yeri ve siyasal sonuçlarıyla ilgilenmektir.

Bu genel girişten hemen sonra kitabın ilk bölümünde teknolojinin özellikle II. Dünya Savaşı sonrasındaki hızlı gelişimi göz önünde bulundurularak iki temel yaklaşıma konu olduğunu analiz etmektir. Bu yaklaşımlardan biri iyimserken diğeri kötümserdir. Biri için teknik müthiş bir güç iken diğeri tekniğin güçsüzlüğünü kabul eder. Yine biri için çevre ve insanlığın yazgısını teknoloji belirler diğeri içinse teknolojinin denetimsiz giden sistemlerine yoğunlaşmak esastır. İyimser yaklaşımın ardında dinsel bir buyruk vardır: “Yeryüzünü doldurun ve onu denetiminiz altına alın! Denizlere, balıklara ve her şeye hükmedin!” Bu buyruğun yerine getirilmesinin en güçlü imgesi olarak görürler teknolojiyi. Bir tür örgütlenme ve egemenlik anlayışı getiren bu buyruk özellikle 17. yüzyılda bilimin gelişimiyle daha çok egemenlik algısı olarak kendisini hissettirir. Francis Bacon’ın düşünceleri temelinde gelişen bu iyimser yaklaşıma göre biz ürettiğimiz teknolojilerin denetimindeyizdir. Teknoloji bize amaçlarımız doğrultusunda kullanıp geliştirebileceğimiz ya da geliştiremeyeceğimiz araçlar sunmaktadır. Değer bakımından ise teknoloji yansız ya da tarafsızdır. Değer yargıları yalnızca teknolojinin nasıl kullanılacağına ilişkindir.

Kötümser yaklaşım özellikle teknolojik “gelişme”ye dikkat çekerler ve teknolojinin insanlığı bu sınırsız gelişmeyle sürüklediği olumsuz sonuçlara odaklanırlar. Her ne kadar yapan, üreten biz olsak da teknolojinin gücü ve denetimi karşısında elimiz kolumuz bağlıdır. Bireysel ya da kolektif denetimden bağımsızlaşması ya da özerkleşmesi teknolojinin tehditkâr yüzüdür. Bu yaklaşıma göre teknolojinin sonuçlarını denetleme fikri yalnızca bir yanılsamadır. Diğer yandan, yalnızca yapılabilirse bazı küçük yönlendirmelerin mümkün olduğunu düşünürler. Oberdiek’e göre her iki görüş de olayı karikatürize ederek aşırıya

kaçmaktadır. Aslında temel mesele bu yaklaşımlardan biri ya da diğerine eğilimin ardında daha kapsayıcı ve derinlikli kültürel bir olgunun bulunmasıdır.

Şimdi bu iki yaklaşıma daha ayrıntılı baktığımızda ilk olarak iyimser görüşün araçsal bir teknoloji anlayışı olduğu görülmektedir. Teknolojinin zararı, uygunsuz kullanımında yani onu kullananda köklenir. Alet ya da araçta, makinede değil. Bu görüş, kapitalist dünyaya genellenebilir bir görüştür. Kapitalizm pek çok biçimde bize bilgisayar, bulaşık makinesi, böcek öldürücü sanatını satmak adına en çok da reklamları kullanır. Sinclair bilgisayarlarının reklamlarından birindeki ifade bunu açıkça gösterir: reklamda enformasyonun incelikli ve uzun gelişimine, bilgisayar, telefon, telgraf, yazılı basın hatta yazının icadına geri giden bu sürecin bizi zengin ve gelişmiş bir hayata kavuşturduğuna ve hayallerimizi gerçek kılma olanağını arttırdığına vurgu yapılır. İyimser yaklaşımın bu örneği belirtildiği gibi ardında kapitalist bir kültürel yapılanmayı barındırır. Teknoloji doğa üzerinde sınırsız bir güç olarak görülür.

Kitapta iyimser yaklaşımın arka planı çözümlenirken düşünsel bir yol daha izlendiği görülmekte. Antik Yunan'a geri giden bu anlayışta esas olan Platon ve Aristoteles Felsefesi'nde insan varlığının tüm diğer varlıklardan ayırt edici olan yönünün belirginleşmesi ve bu yönün gittikçe toplumsal anlamda hiyerarşik ve denetleyici bir durum ortaya çıkarmasıdır. Arzular ve güdüler yerine pratik ve teorik aklın ilkelerinin biçim verip denetlediği toplumsal örgütlenmede örneğin kadın ve köleler her durumda alt tabakadır ve onların daima kontrolü gerekir. Özellikle kölelerin Aristoteles Politika adlı kitabında açıkça aletler gibi algılanıp kullanıldığını görüyoruz ve bunun ardında yatan da aslen teknik bir tavidir. Teknolojinin gelişimi ve köleler arasındaki ilişki bu nedenle teknoloji geliştikçe köleliğin sona ermesi şeklinde olur. İyimserci görüşe göre teknoloji savaşlar, baskı, sömürü dönemlerinde daima nötr değerdedir. Teknoloji uygulamalı bilimdir. Onun gelişimiyle bilimin gelişimi birebir örtüşür. İyimser yaklaşım teknolojinin doğaya karşı zaferi ile onun büyük şirketler ya da üretim bandında insanı denetlemesi ve sömürmesi arasında ilişki görmezler. Onlara göre bu farklı bir sorundur ve teknolojinin kullanımıyla değil onu kullananlarla ilintilidir.

Kötümser yaklaşım için teknoloji alet, araç değildir. Bir sistem ya da organize olma halidir. İnsanların içinde yaşadığı gerçekliğin bir parçasıdır bu haliyle teknolojik sistemeler ve onların uygulanma teknikleri. Onlar yaratımı ve sürdürülmesinde rol aldığı çevreyi oluştururlar. Kötümser yaklaşımın en öncü savunusu Jacques Ellul'dür. Tekniğin tüm hayatı

köleleştirdiğini iddia eder. Nitekim daha önceki derslerde Ellul ayrıntılı olarak anlatılmıştı. Ancak Oberdiek'in Ellul'ü kötümser yaklaşım içinde değerlendirmesini önemseyebiliriz. Ellul teknolojinin özerkliğini ve bir metodoloji meselesi olduğunu öne çıkarmakla bu kötümser yaklaşımı belirginleştirir. Frankenstein filmleri bunun kurgusal anlatımı açısından çok iyi bir örnektir. Teknoloji kültüre biçim veren bir olgudur ve ardında Batı kültürüne özgü düşünme biçimleri ve dünyayla insan ilişkisini belirleyen öncülleri taşımaktadır. Buradaki en temel sav Ellul söz konusu olduğunda ki Oberdiek de ona katılmaktadır teknolojinin herhangi bir icadı ya da tekniğinin başlangıçta ne amaçla yapıldığını aşan bir işleyişi olmasıdır. Tam da bu nedenle teknoloji kültür yapan, kültür oluşturan bir şeydir. Çünkü kullanım ve uygulanma alanları son derece rastlantısal ve komplike bir biçimde şekillenebilmektedir. Bu nedenle çağdaş teknolojiler ekosistemler gibidirler. Biz bir yana müdahalede bulunduğumuzda diğer yanda beklenmeyen sonuçlar doğar.

Oberdiek, bu iki yaklaşımı çözümü zor bir çatışkı olarak yorumlar ve bunu bilgisayara yaklaşım örneğiyle basitçe açıklar: Bilgisayarın değeri bizim için kesindir. Belli insani özelliklerden yoksun olmak. Onlar mükemmel rasyonelliğin simgesidir. Ancak bu onların çok yüceltilebilir şeyler olduğu anlamına gelmez. Peki, onlar yalnızca işimizi kolaylaştıran aletler midir? Yoksa yapay akıl mıdır? Bu sorulara yanıt vermek güç görünmektedir.